

Məlakə Ağasəf qızı Elyasova- Rəcəbova⁴⁰
RAMİZ RÖVŞƏN HEKAYƏLƏRİNDƏ QORXU MOTİVİ

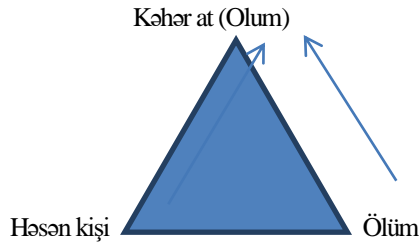
Ramiz Rövşenin nəsr əsərləri “Nəfəs kitablar kitabı” adlı topluda “Hamı oğul böyütmüşdü” başlığı altında toplanmışdır. İlk öncə başlığa diqqət etmək istərdik ki, qeyd olunan adda yazıçının ayrıca bir hekayəsi vardır. Hekayələri oxuduqca oxucuda belə hissə yaranır ki, sanki yazıçı bir hekayədən digərinə keçid edir, əsərlər bir-biri ilə zəncirvari şəkildə bağlanır. Demək olar ki, bütün hekayələrin əsas süjet xətti müharibədir. Burada eyni bir obraza bir neçə əsərdə rast gəlmək mümkündür. Müharibənin nəticəsi olaraq kimisi oğlunu, kimisi həyat yoldaşını, kimisi atını itirmişdir.

“Belə-belə işlər” hekayəsi nəsr əsərlərinin başlanğıcıdır. Yazıçı burada müharibənin başlanmasını əks etdirmişdir. Müharibənin başlaması ilə ilk əvvəl kənddəki cavanlar və müharibə üçün yararlı olan atlar bu işə cəlb olunur. Hekayədə analar oğullarını, Həsən kişi Kəhər atını yola salır, amma birçə İsrəfil yola salan olmur. “Və bir gün camaat yenə yığıldı kəndin ortasına. Əsgər gedən cavanları yola salırdılar. Əfrayılın anası Əfrayılın boynunu qucaqlayıb ağlayırdı. İsmayılın anası İsmayılın boynunu qucaqlayıb ağlayırdı. İsrəfilin boynunu gün yandırırdı” (2, 456). Burada yazıçı İsrəfilin valideynlərinin olmamasını sadə bir şəkildə deyil, oxucunu düşündürən bir şəkildə qeyd etmişdir.

Əsərin əvvəlində qeyd olunduğu kimi Həsən kişinin Kəhər atdan savayı heç kəsi, heç nəyi yox idi. Hekayədə *qorxu motivinə* diqqət etsək görərik ki, Həsən kişi bu həyatda nədən qorxurdu? Əlbəttə ki, iki şeydən. Bir Kəhər atı itirməkdən, bir də özünün ölümündən. Çünki o düşündürdü ki, özü ölsə Kəhər ata kim baxar? Qayğısına kim qalar? Düzdür bunu da unutmayaq ki, kənddə çox adamın Kəhər atda gözü var idi, amma onlar Kəhər atın qayğısına Həsən kişi kimi qala bilərdilermi? Əlbəttə ki, yox. Onlar sadəcə Kəhər atı çarpmaq üçün istəyirdilər. Amma onlar anlamaq istəmirdilər ki, Həsən kişi üçün Kəhər at sadəcə bir at deyil, Kəhər at onun üçün ailədir. İnsan bu həyatdan nədən qorxur? Əlbəttə ki, ailəsini itirməkdən. Necə ki, Həsən kişi Kəhər atı itirməkdən qorxurdu. Bəs niyə Həsən kişi öz ölümündən qorxurdu? Çünki o, düşündürdü ki, o ölsə, Kəhər at tək-tənha qalar. “Həsən kişi bu dünyada nədən qorxurdu? Özünün ölməyindən qorxurdu. Qorxurdu ki, bir gün ölər, kəhər at bu dünyada tək-tənha qalar. Həsən kişi bu dünyada day nədən qorxurdu? Kəhər atın ölməyindən qorxurdu. Qorxurdu ki, bir gün kəhər at ölər, Həsən kişi bu dünyada tək-tənha qalar” (2, 454).

Həsən kişinin də qeyd etdiyi kimi, bu dünya *üçtərəflidir*. “Deyirdi ki, bu külleyi-ələm ibarətdi xırda-xırda dünyalardan. Yəni hər adamın öz balaca dünyası var. Özü də bu dünyalar üçtərəfli-üçtərəflidi. Bir tərəfində adam özü durur, bir tərəfində ölüm, bir tərəfində də kəhər at. Hər kəs dünyaya gələn kimi başlayır öz kəhər atına sarı qaçmağa, o yandan da ölüm başlayır kəhər ata sarı qaçmağa. Elə ki ölümdən qabaq çatıb atıldı kəhər atın belinə, çapıb-çapıb çoxlu özgə dünyalar görəcəksən və ölüm səni haxlayanacan ləzzət alacaqsan. Yox elə ki ölüm səndən qabaq çatıb atıldı kəhər atın belinə, qalacaqsan pay-piyada öz balaca dünyanda, öz balaca dünyanda dolaşa-dolaşa da axırda çərləyib öləcəksən” (2, 454).

Charles Peirces-in (1839-1914) semiotikada “üçlü model” adlandırılan nəzəriyyəsinə əsas götürərək Həsən kişinin fikirlərini bu modelə əsasən göstərə bilərik. Bəs Həsən kişi bu sözlərlə nəyi ifadə etmək istəyirdi?

Belə bir nəticəyə gəlirik ki, yazıçı Kəhər atın simasında bu həyatı, yaşanılacaq xoşbəxtlikləri, arzuları əks etdirmək istəmişdir. Məhz ona görə Həsən kişi qeyd edir ki, insan dünyaya gələn kimi qaçır öz Kəhər atı tərəfinə, ya insan qazanır bu həyatı, ya da ölüm haqlayır Kəhər atı. Bu anda Uliyam Şekspirin “Hamlet” əsərindəki monoloq yada düşür: “Olum, ya ölüm. Budur məsələ” (3, 206).

Kəhər atın müharibəyə aparılması ilə, sanki Həsən kişinin dünyası başına yığıldı. Çünki onun üçün Kəhər at yaşama gücü idi. Kənd camaatı müharibəyə gedən cavanlardan məktub gözləyirdilərsə, Həsən kişi Kəhər atdan xəbər gözləyirdi. Düzdür Əfrayıldan, İsmayıldan, İsrəfilədən Həsən kişiye Kəhər atla bağlı məktub gəldi, amma Kəhər atdan məktub gəlmədi. Cavanlar məktublarında Həsən kişiye təsəlli verəcəsinə yazırdılar ki, at onların yanında, birlikdə qayıdacağıq deyərək qeyd edirdilər. Amma sonra üç cavanın qara kağızı gəldi, bununla da Həsən kişinin ümidi qalmadı daha.

Qara kağız gələndən sonra bir gecə Həsən kişi səs eşitdi, sanki müharibədə həlak olan bu üç cavan canlı şəkildə onun gözüne göründü. Onlar Həsən kişini günahlandırtdılar ki, vaxtında Kəhər atı onlara versəydi, onlar müharibədə həlak olmazdılar. “Həsən kişi, günahkarın böyüyü elə sənə. Vaxtında yüz yol dedik ki, kəhər at sənənin babın deyil. Allah da götürmədi ki, kəhər kimi at sənə qismət olsun. Bunlar hamısı Allahın sənə göndərdiyi cəzalardır. Əgər vaxtında kəhər atı birimizə satsaydın, nə dava olardı, nə biz gedərdik, nə də kəhər at” (2, 457). Bütün bu hadisələrdən sonra Həsən kişi yatağa düşdü, müharibə belə bitti, amma Həsən kişi sağalmadı. Artıq Həsən kişi bu dünyadan köçürdü ki, həyatda at tapılırsı eşitdi, Kəhər atın gəldiyini zənn etdi, amma gələn Ölüm idi. Necə ki, əsərin əvvəlində Həsən kişinin dediyi kimi həyata gələndə hər kəs qaçır öz atına minir, Həsən kişi ölməyə də at belində getdi. Amma yazıçı sonda qeyd edir ki, Kəhər at heç müharibəyə getməyib. Necə ki, Həsən kişiye dayaq idi, bütün qışı kəndlərin birində odun daşıyıb uşaqları yaza çıxarıb, amma özü çıxmayıb.

Sonda belə bir nəticəyə də gəlmək olar ki, insan bu həyatdan nədən qorxarsa, o da başına gələr. Həsən kişi Kəhər atı itirmək qorxusu ilə bərabər ondan sonra da özü həyatını itirdi. Fikrimizcə, müəllifin əsərdə bizə təlqin etdiyi əsas fikir budur ki, bizə bəxş olunan həyatı qorxu hissi ilə yaşamaqdansa, bu hissi kənara qoyub xoşbəxt yaşasaq hər şey daha gözəl olardı. Kimisə, nəyisə itirmək qorxusu yaşanması mümkün olan gözəlliklərin məhvinə gətirib çıxarır. Bəlkə də ümid etməklə bu hissi aşmaq mümkün olardı? Yazıçının sanki demək istədiyi fikirlərdən biri də budur ki, deyil, Həsən kişinin pessimistliyi, özünün məhvinə səbəb olur. Biz burada qorxu və inam dixotomiyası ilə qarşılaşırıq. Pessimizm insanda qorxu, optimizmin isə də insanda inam hissini yaratdığı əsərdə sətiraltı ifadələrlə təqdim olunur.

⁴⁰ Azərbaycan Universiteti-doktorant. melake_elyasova@mail.ru

“Hamı oğul böyütmüşdü” hekayəsinin əsas süjet xəttini yetim Qulu obrazının qorxusu, peşmançılığı və sonda qorxduğu şeyə inanması təşkil edir. Yazıçının “Belə-belə işlər” hekayəsində olduğu kimi burada da müharibə və onun fəsadları öz əksini tapmışdır. Bu hekayədə də müharibənin başlanması və kəndin cavanlarının müharibəyə yola salınması, ailə üzvlərinin həsrəti, qara kağızların gəlməsi və s. öz əksini tapmışdır. Yetim Qulu obrazının adından da görüldüyü kimi, valideynsiz böyümüşdü. Məhz bu səbəbdən onu kənd arasında yetim Qulu deyə çağırırdılar. Yazıçı onu əsərin əvvəlində kənddə uşaqların başına gələn bütün xəstəliklərin “əsas səbəbkarı” kimi göstərir. Kənd camaatının ona münasibətini göstərən bu fikirlər valideynsiz, kimsəsiz insana cəmiyyətin münasibətinin göstəricidir. “Çünki yetim Qulu uşaq vaxtı hansı naxoşluğa düşürdüsə, kənddəki neçə-neçə uşağı da həmin naxoşluğa salırdı” (2, 460). Bu məsələyə “Daş” povestində də rast gəlirik. Müslüm kişi də üzümlərin məhv olmasına görə arvadını günahlandırır. Amma yazıçı onu da qeyd edir ki, yetim Qulu bütün xəstəliklərdən sağalır, xəstəliklərin heç bir izi qalmırdı. Amma kənd uşaqlarında xəstəliklərdən mütləq şəkildə bir iz qalırdı.

İndi isə hekayədə qorxu motivinə nəzər salsaq. Bütün kəndin cavanları evləndi. Amma yetim Qulu evlənmədi. Çünki o, uşaq vaxtı valideynlərini itirmiş, yetimçiliklə böyümüşdü. Yazıçı hekayənin ilk sətirlərində yetim Qulun necə, hansı çətinliklərə sinə gərəkək böyüyüdüyünü qeyd etmişdir. “Yetim Qulu o qapıda, bu qapıda yetimçiliklə böyümüşdü; damdan yığıla-yığıla, çayda boğula-boğula, dünyanın bütün pis naxoşluqlarını çıxara-çıxara böyümüşdü” (Rövşən R. 2017: 460). Məhz bu səbəbdən o evlənməyə qorxurdu, qorxurdu ki, o da ölər və övladı yetim qalar. Çünki o, həyatda gördüyü çətinliklərin övladının çəkməsini istəməzdi. Və illər keçdi, gün gəldi yetim Qulu bu qərarından peşman oldu. Çünki onunla eyni yaşda olan kənd cavanları evlənməmişdi və artıq uşaqları 20 yaşında idilər. Dava başladı, kəndin cavanları davaya getdilər və qara kağızlar gəlməyə başladı. Bu zaman yetim Qulu düşündü ki, evlənsəydim, oğlum indi davaya gedəcəkdi və qara kağızı gələcəkdi. Amma o düşünmədi ki, davaya gedənlərdən sağ-salamat qayıdanlar da oldu. Bəlkə də, onun oğlu sağ-salamat gələcəkdi. Yetim Qulun belə pessimist olması onun uşaqlıqdakı travmalarından irəli gəlirdi. O, ancaq uşağı olsaydı onun başına pis hadisələr gələcəyini düşünürdü. Belə bir məqamda həyatın qızıl qaydası yada düşür “Yaxşı düşün, yaxşı olsun”.

Və poçtalyon Səməd obrazına nəzər salsaq görərik ki, poçtalyon da öz vəzifəsindən çox qorxurdu. Çünki bütün kəndə qara xəbəri- ölüm xəbərini o çatdırırdı. O, bircə yetim Quludan qorxmurdu, çünki onun qapısını heç vaxt qara kağız üçün döyməli olmayacaqdı. Amma elə olmadı, yetim Qulu başladı poçtalyon Səməddən qorxmağa. İlk əvvəl poçtalyon bunun səbəbini anlamırdı. Amma zaman keçdikcə elə oldu ki, hər ikisi inandılar ki, yetim Qulun oğlu müharibədədir. Müharibə bitdikdən sonra belə bircə yetim Qulu idi ki, gözləri yolda, qulağı səsdə oğlunu gözləyirdi. Müharibədən qayıdan cavanlar da bu məsələni eşitdikdən sonra ona sataşmağa başladılar. Yalandan ona deyirdilər ki, oğlun bizimlə müharibədə olub. Yetim Qulu onları dinlədikcə kövrəlirdi. Təkcə yetim Qulu deyil, poçtalyon Səməd də bu əhvalatlara maraqla qulaq asır və təsirlənirdi.

Bir gün kəndə xəbər yayıldı ki, poçtalyon Səməd ölür. O, son nəfəsində yetim Qulunu gözləyirdi. Onunla görüşməyə gələn Yetim Quludan poçtalyon onu bağışlamasını və haqqını halal etməsini istədi. Sonda isə oğlunun qara kağızının döşəyin altında olduğunu söylədi. Amma döşəyin altında kağız yox idi. “- Qulu, bu neçə ili səni aldatmışam, Allah günahından keçsin... döşəyin ucunu qaldır, uşağın qara kağızı ordadı...Camaatın gözü bərəldi: hansı uşağın qara kağızı?.. Nə qara kağız?...Qulu əliylə döşəyin ucunu qaldırdı. Hamı dörd gözünə baxırdı; ancaq döşəyin altı bomboş idi...Camaat rahat nəfəs aldı. Yetim Qulu çevrildi poçtalyon Səmədə desin ki, bəs döşəyin altında heç nə yoxdu...Poçtalyon Səməd ölmüşdü... (Rövşən R. 2017: 464). Niyə poçtalyon ölüm ayağında o yalanı söylədi? Bəlkə də o, artıq yetim Qulun əzab çəkməsini istəməzdi. Bütün əsər boyu yetim Qulun oğlunun davada olmasına iki insan inanırdı. Yetim Qulu və poçtalyon Səməd. Psixoloji baxımdan düşünmək olar ki, poçtalyon Səməd bəlkə də bu məsələyə özünü inanmış kimi aparırdı. Əgər bütün kənd içində bu məsələyə sadəcə Yetim Qulu inanmış olsaydı, onu bəlkə də dəli adlandırırdılar. Poçtalyon Səməd bəlkə də ona dəstək üçün özünü belə aparırdı. Əsərdə sanki eyni zamanda xəstəliklər kimi, qorxunun da, inamın da keçici, yoluxucu olduğunu vurğulayanır. Qeyd etdiyimiz hekayədə (“Hamı oğul böyütmüşdü”) Sədr Şərif hərşeyin düzünü bilsə də, hekayənin sonuna kimi həqiqəti demədi. Və Həsən kişi Kəhər atı gözləyə- gözləyə vəfat etdi. Bu hekayədə isə, bəlkə də, poçtalyon Səmədin vəfat etməsinin səbəbi bu ağırlığı daşımağa gücünün qalmaması idi. Çünki sonda yenə də qara kağızı poçtalyon Səməd gətirməli idi. Poçtalyon olmayan kağızı necə gətirə bilərdi... Və bu dərd poçtalyonun sonunu gətirdi. Bu dəfə yetim qalan isə poçtalyonun uşaqları oldu.

Hekayəyə sosial-psixoloji prizmadan diqqət etsək görərik ki, bəlkə də yetim Qulun özünü oğlunun olmasına inandırmasının səbəbi cəmiyyət idi? Çünki poçtalyon qeyd edirdi ki, bircə yetim Qulun qapısını döyməkdən qorxmur. “Yazıq poçtalyon Səmədin bu kənddə qorxmadığı bircə qapı vardısı, o da Qulun qapısıydı” (2, 464). Deməli, kənddə bütün evlərdən cavanlar davaya getmişdi, bircə yetim Quludan başqa. Bəlkə də yetim Qulunu dərdə salan da bu “seçilmək” idi. Ona görə o, bu yalanı uydurmuş və uydurduğu yalana özü də inanmışdı. Bu necə ola bilərdi ki, böyük bir kənddə bircə yetim Qulu dərd çəkməsin, məktub yolu gözləməsin. Məhz buna görə yetim Qulu övladitirmə qorxusu yaşanan bu kənddə fərqli tale yaşamaqdan “seçilməkdənsə”, özü-özünü bu vəziyyətə düşür etdi. Əsərin əvvəlində bütün kənd uşaqlarını “xəstəliyə yoluxdurma” səbəbi olan yetim Qulun indi özünün hamının dərdinə yoluxduğu diqqəti cəlb edir.

Sonda belə nəticəyə gəlirik ki, yetim Qulun qorxusu özünün deyil, poçtalyon Səmədin ölümünə səbəb olur. Bu zaman yenə də hekayənin əvvəlində onun başqa kənd uşaqlarını “naxoşladığını” yada salmamaq mümkün deyil. Poçtalyon ölüm döşəyində belə yetim Qulunu düşdüyü psixoloji vəziyyətdən xilas etmək istəyir. Amma əsərin son sətirlərində görürük ki, yetim Qulu hələ də oğlunun qara kağızını gözləyir. Bəlkə də, o düşünürdü ki, camaat onu bəxtəvər

sayır, çünki Qulunun itirəcəyi heçkimi yox idi. Amma yetim Qulu başa düşmürdü ki, kimisə və nəyisə itirmək üçün ilk əvvəl qazanmağı bacarmalısan. Yetim Qulu özlüyündə bu yalan hesabına özünü kənd camaatı ilə “bir tutmaq”, “seçilməmək” istəyir. Axı necə eyni ola bilərdi? Onlar övlad dünyaya gətirib, min bir əziyyətini çəkib, bu yaşa çatdırıb. Yetim Qulu isə özlüyündə uydurma ilə oğul yaradıb. Bunlar necə bərabər tutula bilərdi? Övlad itirmək bu qədər asan idimi? Xeyr. Bütün bu yalanlar yetim Qulunun beynində yaratdığı illuziyalar idi.

Eyni zamanda bu hekayə xəstəliklər kimi, kədərin də, qorxunun da “yoluxucu” olduğunu və cəmiyyətin hər bir üzvünün bir-biri ilə üzvü şəkildə bağlı olduğunu yada salır.

ƏDƏBİYYAT

1. Lanir L. Charles Sanders Peirce's Semiotics–The Triadic Model. Retrieved June, 15 (2012), 2019.
2. Rövşən R. Nəfəs. Kitablər kitabı (şeir, nəsr, esse). Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2017.
3. Şekspir V. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı: Öndər nəşriyyatı, 2004.
4. Məmmədov, A. Şeirdən gələn notlar : Şair Ramiz Rövşənin hekayələri haqqında / Məmmədov A. Sözüümüz eşidilənədək. Bakı : Yazıçı, 1988, s. 77- 92.
5. Elcanlı S. Dünyanın nəğməli günləri : Ramiz Rövşənin “Belə-belə işlər” adlı hekayəsi haqqında // Azərbaycan, 1978, № 8, Avqust, s.191- 192.

Açar sözlər: ölüm, arzu, qorxu, sosial-psixoloji, travma.

Keywords: death, desire, fear, socio-psychological, trauma.

Ключевые слова: смерть, желание, страх, социально-психологическая, травма.

XÜLASƏ

Tədqiqat üçün seçdiyimiz R.Rövşənin hər iki əsərində müharibə və müharibənin insanların taleyində oynadığı rol öz əksini tapmışdır. Yazıçı Həsən kişinin simasında göstərmək istəyir ki, bu müharibədə bir valideynin övlad itirməsi kimi, insana doğma, əzizi olan atını itirməsi də eyni acını doğura bilər. “Belə- belə işlər” hekayəsindəki Həsən kişi obrazı ilə “Hamı oğul böyütmüşdü” hekayəsindəki Qulu obrazının sosial- psixoloji vəziyyəti eynilik təşkil edir. Həsən kişi vəfat etməyən, amma vəfat etdiyini sandığı atının dərdi ilə necə həyatını məhv edərsə, Qulu da heç doğulmayan, müharibəyə getməyən oğlunu itirmək və hər an ondan qara kağız gözləmək dərdi ilə öz həyatını məhv etməklə yanaşı, poçtalyon Səmədin vəfatına səbəb olur.

Məqalədə Ramiz Rövşən nəsrində müharibənin insan həyatına, sosial- psixoloji vəziyyətinə böyük təsiri məsələsi detallarla izah edilmiş, müəllif mövqeyi aydınlaşdırılmışdır.

SUMMARY

Fear motive in RamizRovshan's stories

In both works of R.Rovshan, which we chose for research, the role of war and the role of war in the destiny of people are reflected. The writer wants to show in the face of Hasankishithat in this war, like the loss of a sonfor parent, the loss of a horse, which is dear to a person, can cause the same pain. The socio-psychological state of Hasan in the story “Such are the things” and the image of Gulu in the story “Everyone brought up a son” is the same. Just as Hasankishi destroys his life with the pain of his horse that he thinks to be dead, so does Gulu, along with the pain of losing his unborn son, who did not go to war, and waiting for a black paper from him at any moment also causes the death of the postman Samad.

In the article, it is explainedRamizRovshan's prose in detail the great impact of the war on human life, socio-psychological state, and clarifies the author's position.

РЕЗЮМЕ

Мотив страха в рассказах Рамиза Ровшана

В обоих произведениях Рамиза Ровшана, которые выбраны нами для исследования, отражены действительности войны и её влияние на судьбы людей. Писатель в лице Хасана хочет показать, что потеря любимого коня на войне так же тяжела, как потеря сына. Социально-психологические ситуации Хасана в рассказе «Такие вот дела» и образа Гулу в рассказе «Все вырастили сына» одинаковы. Гасан разрушает свою жизнь из-за предполагаемой смерти своей любимой лошади, а Гулу уничтожает свою жизнь страхом потерять не рожденного сына и болью ожидания от него черной бумаги в любой момент. Это становится причиной смерти почтальона Самеда.

В статье тщательно исследованы огромное влияние войны на человеческую жизнь, социально-психологическая ситуация человека в прозе Рамиза Ровшана и позиция автора.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova